

KAZ DAĞI VE SARIKIZ EFSANELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Ali DUYMAZ*

ÖZET

Bu yazı, Balıkesir'in Edremit ilçesi sınırları içinde yer alan Tahtacı Türkmen köylerinin velilerinden Sarıkız ve Kaz Dağı etrafında anlatılan efsaneleri konu almıştır. Kaz Dağı, eski Yunan mitolojisinden beri hep gündemde olmuş; bölge de hep medeniyetle iç içe olmuştur. Bu durum, bölgedeki kültürel dokunun heterojen olduğu ve özellikle Hıristiyanlık etkisinde olduğu görüşünün öne sürülmesine zemin hazırlamıştır. Bu yazı, efsaneler vasıtasıyla bu konuyu tartışmakta ve bölge kültürünün oluşumuna ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halk Edebiyatı, Efsane, Balıkesir, Edremit, Kaz Dağı, Sarıkız, Tahtacı.

A STUDY ON LEGENDS OF "KAZ DAĞI" AND "SARIKIZ"

ABSTRACT

This paper covers the legends told on the saints of Sarıkız and Kaz Dağı of Tahtacı Turkmen villages situated inside the borders of the town of Edremit of Balıkesir. Kaz Dağı has always been popular since the times of Greek mythology and surrounding areas have always been a part of current civilization. This fact has led propose that the local culture displayed a heterogeneous structure and was especially under the influence of Christianity. This study discusses the mentioned topic through the legends and aims to shed light on the emergence of the local culture.

Key Words: Folk Literature, Legend, Balıkesir, Edremit, Kaz Dağı (Mountain of İda), Sarıkız, Tahtacı.

Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

ADUYMAZ/KAZ DAĞI VE SARIKIZ EFSANELERİ ÜZERİNE BİR...

Belirli yer, şahıs ve olaylara bağlı olarak anlatılan efsanelerin en önemli özelliklerinden biri inandırıcı olmalarıdır. Bu inandırıcılık özellikleri dolayısıyla efsaneler, teşekkül ettikleri coğrafyanın kültürel yapısı üzerinde de etkili olmuş ve hâlâ da olmaktadır. Hatta bazı yerler etrafında bir "kült" teessüs etmiş ve efsaneler de bu kült içerisinde yer almışlardır.

Üzerinde duracağımız Kaz Dağı ve Sankız efsaneleri de böyle bir kült etrafında teşekkül etmiştir. Yunan mitolojisinde de önemli yeri olan Kaz Dağı, Balıkesir'in Edremit ilçesi sınırları içerisinde ve Edremit körfezinin kuzeyinde yer almaktadır. Sankız Tepesi ve Babatepe (Kartaltepe) adında iki zirvesi bulunan Kaz Dağı, yaklaşık 1800 m. yükseklikindedir.

Yunan mitolojisine göre adı İda olan Kaz Dağı, bilhassa ilk güzellik yarışmasının yapıldığı yer olarak tanınır. Mitolojiye göre *aşk tanrıçası* Afrodit, rakiplerini yenerek güzellik kraliçesi seçilir. Ayrıca Zeus'un zaman zaman gelip konakladığı ve burada çobanlık eden Ganymedes'i kaçırdığı da yine mitolojide anlatılır¹.

Yunan mitolojisinde İda adıyla Troya bölgesinde yer alan Kaz Dağı ve çevresi, Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasına paralel olarak Türk aşiretlerinin iskân bölgelerinden biri olmuştur. Bu bölgede Tahtacı Türkmenlerinin iskânı ise Fatih devrine uzanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in Midilli adasının fethi için gerekli olan gemilerin yapımında kendilerinden faydalanmak gayesiyle Adana civarından getirdiği bu Türkmen aşiretine kerestecilikten anladıkları için Tahtacı dendiği rivayet edilmektedir. Nitekim Kaz Dağı'nın gür ormanlarından faydalanarak yaptıkları gemilerle Tahtacı Türkmenlerin Midilli'nin fethinde önemli katkıları olmuştur. Daha sonra ise Ahmet Vefik Paşa'nın da bu bölgeye Türkmen iskânında bulunduğu ve bilhassa Kaz Dağı eteklerindeki köylerin bu iskândan sonra oluştuğu bilinmektedir². Yüzlerce yıl sürecek olan hayatlarına bu şekilde başlayan Türkmen aşiretleri, bölgede hakim olan Yunan tesirini dinamik kültürel

¹ Şefik Can, (1963). Klasik Yunan Mitolojisi, İstanbul, s. 249-267; Behçet Necatigil, (1988), 100 Soruda Mitolojya, İstanbul: Gerçek Yayınevi, s. 60.

² Hikmet Tanyu, (1987), Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 121-122. Bu köyler Camcı, Hacıhasan, Yastıçalı, Kuşlarbayın, Gavlak, Poyralı, Doyuran, Daşçılar, Pelitköyü, Demircideresi ve Kozak'tır. Bkz. Mehmet Eröz, (1990), Türkiye'de Alevilik ve Bektaşılık, Ankara, s. 23.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ve sosyal yaşantılarıyla kendi lehlerine çevirmeyi başarmışlardır.

Aşağıda metinlerini vereceğimiz efsaneler, işte bu kültürel ve sosyal dinamizmin tesiriyle oluşmuş metinlerdir. İda'yı Kaz Dağı yapan, Afrodite'in yerine Sankız'ı koyan bu hayat etrafında oluşan efsane varyantlarının motif sıraları aşağıdaki şekildedir:

I. Varyant:

- a) Çok güzel bir kız ve babası birlikte yaşarlarmış.
- b) Köyün delikanlıları kızla evlenmek isterler, ancak kızın babası kabul etmez.
- c) Köylüler kıza iftira ederler.
- ç) Babası kızını öldürmeye kıyamaz, kazlarıyla birlikte dağa bırakarak cezalandırır.
- d) Kız, bırakıldığı dağda ölmez. Hatta yolunu kaybedenlere yardımcı olur.
- e) Babası, kızının yaşadığını duyunca evlat hasretine dayanamayarak gider ve kızını bulur.
- f) Babanın öldüğü yere Babatepe, kızın öldüğü yere ise Sarıkız Tepesi adı verilir³.

II. Varyant:

- a) Bir zamanlar Edremit'te dünya güzeli bir kız yaşarmış.
- b) Onu gören herkes evlenmek istermiş.
- c) Ancak o ilâhî aşkla yanan bir evliya derecesinde olduğu için bunları kabul etmezmiş.
- ç) Sonunda namusu konusunda iftira ederek babasına duyururlar.
- d) Babası da kızını cezalandırıp kaz gütmek için çıktıkları dağda kızını bırakıp gelir.
- e) Fakat kız dağda ölmez. Köylüler ve babası kızın yaşadığını öğrenirler.

³ Saim Sakaoğlu, (1976), 101 Anadolu Efsanesi, İstanbul: Damla Yayınevi, s. 103-104; Sıdıka Kurç, (1982), "Balıkesir Mehmetalan Köyü Folkloru", (Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Lisans tezi), Erzurum, s. 65-66.

A.DUYMAZ/KAZ DAĞI VE SARIKIZ EFSANELERİ ÜZERİNE BİR...

f) Babası dağa çıkınca kızının kerametlerine şahit olur. Kız, kar ve fırtına içindeki dağı bir ışıkla bahar haline çevirir, babasının abdest alabilmesi için denizden su alır.

g) Babası kızını tekrar köye götürmek ister, ama Sankız "Ben Edremit'e kazları yağlı, kızları sevdalı olsun diye beddua ettim" demiş ve dağdan inmemiştir.

ğ) Şimdi Sankız'ın ve babasının kabirleri Kaz Dağı'ndadır⁴.

iii. Varyant:

a) Sankız adlı çok güzel bir kız vardır.

b) Güreliler bu kıza iftira ederler.

c) Babası da kızını kesmek için Kaz Dağı'na çıkarır.

ç) Babası abdest almak için su ararken Sankız, bakracıyla tâ denizden su alır.

d) Babası kızının ermiş olduğunu anlayıp onu bağışlar ve Gürelilere beddua eder: "Gürelilerin suları soğuk, kızları kovuk (dul) olsun".

e) Sankız, dağda kalıp kazlarını gütmeye devam eder.

f) Sankız'ın öldüğü yere Sankız Tepesi, babasının öldüğü yere ise Babatepe (Babadığı) denmiştir⁵.

IV. Varyant:

a) Hz. Ali, Kan Kalesini fethetince Hz. Fatma, Selman Hazretlerine "iki oğlum var, ama bir kızım yok" der.

b) Selman-ı Pâk, "Al, öyleyse nasibini" deyince Hz. Fatma, kucığında bir kız çocuğu bulur.

c) Hz. Fatma sevinerek babasına gidince Hz. Muhammet, "Benim torunlarım bunu kötülerler, bunun nasibini Allah'a havale ettim" der.

⁴ Nezihe Araz, (1984), Anadolu Evliyalari, İstanbul, s. 69-72.

⁵ Sadi Yaver Ataman, (1986). *Bölgelerimiz 10/ Balıkesir*, Türk Folkloru, 80-81, Mart-Nisan, s. 32-36.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ç) Bunun üzerine Selman-ı Pâk, Kaz Dağı'nda inciden bir saray yaptırır ve kızı oraya koyar.

d) Kız, burada 20-25 yıl yaşar ve ölür. Kaz Dağı'nda ölen Sarıkız'a yapılan kabir böylece Alevilerin Kabe'si olur⁶.

V. Varyant:

a) Güzeller güzeli bir kıza delikanlının biri âşık olur.

b) Kız, delikanlıdan gücünü ispatlamasını ister. Delikanlının sırtına tuz çuvalları vurulur. Delikanlı çuvalar ile birlikte göle düşer ve tuzların ıslanıp ağırlaşmasıyla boğulur.

e) Köylüler, kıza öfkelenerek yumurta atarlar. Yumurtalardan her yanı sarıya boyanan kıza Sankız adı verilir.

ç) Babası kızını cezalandırmak için dağa götürür.

d) Ancak kız, babasına abdest suyu olarak delikanlının boğulduğu tuzlu sudan getirir. Babası tatlı su isteyince de ayağını yere vurarak su fişkırtır.

e) Baba, kızının erdiğini görüp onu bağışlar ve fişkiran suyun etrafını da taşla çevirir. Bu suyun şifalı olduğuna inanılmaktadır⁷.

VL Varyant:

a) Güre köyünde güzeller güzeli bir kız babasıyla birlikte yaşarmış.

b) Babası hacca gidince onu elde edemeyen köylüler iftirada bulunurlar.

c) Babası kızını cezalandırmak için kazlanıyla birlikte dağa götürür ve orada bırakıp geri döner.

ç) Sonunda gerçeği öğrenen babası dağa, kızının yanına gelir.

⁶ S. Y. Ataman, (1941), *Kaz Dağı 'nda Sankız*, Varlık, 203, Aralık, s. 251-253 (aynı yazı için bkz. Türk Folkloru, 80-81, Mart-Nisan 1986, s. 32-36); A. Yılmaz, (1948), *Tahtacılar da Gelenekler*, Ankara, s. 18-20; A. Turgud, (1966), *Kaz Dağı ve Sankız Efsanesi*, Cem, Aralık, s. 9-11; Kurç, age, s. 65-66.

⁷ Belkıs İbrahimhakkıoğlu, (1989), *Örnek Bir Teşebbüs: Köy Müzeleri*, Türk Edebiyatı, 184, Şubat, s. 57.

ADUYMAZ/KAZ DAĞI VE SARIKIZ EFSANELERİ ÜZERİNE BİR...

d) Sankız, babasına abdest alması için hem denizden tuzlu su, hem de parmağıyla yerden tatlı su bulunca babası kızının erdiğini anlar.

e) Kız ise köye dönmeye razı olmayarak beddua eder: "Ben orada iftiraya uğradım. Oranın erkekleri gür, kadınları dul olsun" der. İftiraya uğradığı yere de Güre köyü kurulur.

f) Babası çaresiz köye dönerken kayalıklardan düşer ve ölür.

g) Sankız, kazlarıyla dağda yaşamaya devam eder.

ğ) Köylüler, susuz kaldıkları bir gün Sankız'a yalvarırlar. Sankız da "Ak çay!" diyerek çayı akıtır ve oranın da adı Akçay olur⁸.

Motif sırasını verdiğimiz bu altı efsanede görülen en önemli motif, şüphesiz ki "kötü yolda olmakla itham edilen kadın" motifidir. Bu motifin esas olduğu "Helvacı Güzeli" masalı ile ele aldığımız efsaneler arasındaki benzerlik dikkati çekmektedir. Bu masalda da babası hacca giden kıza sahip olamayan kişilerin iftirası ve neticede gerçeğin ortaya çıkışı konu alınmıştır. Anadolu'da çok yaygın olan ve **Typen Türkischer Volksmärchen'de**⁹ 245 noda kayıtlı olan bu masal; Ankara, Develi, Kastamonu, Eskişehir, Kayseri, Sankamış, Tekirdağ, İstanbul, Amasya, Erzurum, İzmir, Bursa, Bitlis, Bayburt, Gümüşhane, Kars, Sivas, Çarıkın, Trabzon, Giresun, Kırşehir, Niğde, Zonguldak, Tokat gibi şehirlerimizde ve bugün Tuna nehri altında kalan Adakale'de derlenmiş ve yayımlanmıştır.

Aynı masalı **Aarne-Thompson**¹⁰ katalogunda da 883 noda "İftira Edilen Kız" adıyla görmekteyiz.

Masal, ülkemiz dışında Fransa, İtalya, İspanya, Almanya, Romanya, Macaristan, Rusya, Arabistan, Hindistan, Portoriko, Dominik Cumhuriyeti, Yunanistan, Danimarka, Çekoslavakya gibi ülkelerde de anlatılmaktadır. Ayrıca Azerbaycan anlatılan "Alı Han

⁸ Hayati Çelik, (1988), *Akçay'ın Güzel Sarıhız'ı Anıtlığı*, **İzmir Bayram Gazetesi**, 27 Temmuz, s. 7.

⁹ Wolfram Eberhard-Pertev Naili Boratav, (1953), **Typen Türkischer Volksmärchen**, Wiesbaden.

¹⁰ Antti-Aarne-Stith Thompson, (1964), **The Types of the Folktale**, Helsinki, s. 300.

Peri" adlı hikâye de Helvacı Güzeli masalının bir varyantı olması sebebiyle aynı motife sahiptir¹¹.

Efsanelerimizin hepsinde Sarıkız adı ortaktır. Bu adı almasının sebebi ise genellikle kızın saçlarının sarılığından kaynaklanmaktadır. Ancak, bir efsanede kendine âşık olan delikanlının ölümüne sebep olduğu için atılan yumurtaların renginden dolayı bu adı aldığı anlatılmaktadır.

Sarıkız adı başka bölgelerimizde anlatılan efsanelerde de dikkat çekmektedir. Ancak daha önce Türk mitolojisindeki yerinden bahsetmeliyiz. Urenha'ların şaman dualarında "kayalarda bulunan altı sarı albastı (kız)"dan bahsedilmektedir.

Kazak, Kırgız ve Başkurtların Sarıkız suretindeki ruha inandıkları da bilinmektedir. Kazak, Kırgız bakışları bu ruhu "tuv dediği derde derman olan ey Sarıkız, gel" diye çağırırlarmış¹². Bu Sarıkız inancı Bektaşî şairi Geda Musli'nin bir nefesinde de dikkati çeker:

Seyit Ali Sultan kırkların başı

Nevruz beyleridir yârı yoldaşı

Görün Sarıkız 'da ol çaldı taşı

*Ol dem kuvvet verildi pirin koluna*¹³

Sarıkız inancının mitolojideki şekline benzer bir durumu da Mudurnu'nun dağ eteklerinde Göncek köyü civarındaki "Sarıkızlar Kayası" da denilen kayalıkta köylülerin inancına göre Sarıkızların bulunduğu şekilde görmekteyiz¹⁴.

Ayrıca Bursa, Kütahya ve Tekirdağ'da anlatılan efsanelerde de Sarıkız adına rastlamaktayız. Bursa ve Kütahya'da mevcut kaplıcalar için anlatılan ve birbirine çok benzeyen efsanelere göre Sarıkız, annesi ve inekleriyle yaşayan güzel bir kızdır. İneklerini otlatırken uyuduğu sırada duyduğu "Ağlayarak mı geleyim, çağlayarak mı?"

¹¹Ali Berat Alptekin, (1985), *Bir Azerbaycan Halk Hikâyesi ve Düşündürdükleri*, **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, IV, İzmir, s. 69-77.

¹² Abdulkadir İnan, (1968), *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 262-263.

¹³ S. Nüzhet Ergun, (1944), *Bektaşî-Kızılbaş-Alevi Şairleri ve Nefesleri II*, İstanbul, s. 13.

¹⁴ İnan, a.g.e, s. 262.

ADUYMAZ/KAZ DAĞI VE SARIKIZ EFSANELERİ ÜZERİNE BİR...

sorusuna üç gün sonra "harlayarak gel" deyince kayalar çatırdar ve her yerden sular akar. Sular, Sankız'ı alır götürür ve sırta kavuşturur. Bu bölgede de kaplıca olur ve şifa dağıtır¹⁵.

Tekirdağ'ın Şabanoğlu semtinde yatın bulunan Sarıkız ise gelin olmak üzere iken ölen bir genç kızdır. Birisinin rüyasına girerek kabrinin yapılmasını sağlayan Sarıkız, şimdi adak ve dilek yeridir. Adaklarını yerine getiremeyenleri cezalandırdığına da inanılmaktadır¹⁶.

Afyonkarahisar'da anlatılan başka bir efsaneye göre ise, bir mağaranın önünde Sarıkız adlı bir kaya vardır. Heykel şeklinde olan ve yüzü allı pullu yazmalarla örtülü olan bu kaya, bir yatır olarak da değerlendirilmektedir. Bu efsaneye göre Sarıkız, kâfirler tarafından kovalanınca buraya sığınmış ve Allah tarafından korunmuş. Şimdi bu yatıra akşamları yemek getirilir, mumlar dikilir ve ziyaretçiler yüzlerini bu kayaya sürerek şifa umarlar¹⁷.

Bu efsanelerden de görüleceği gibi Sankız tipi, dağ-kaya kültürüyle ilgisi kurularak Türk mitolojisinden günümüze kadar ulaşmış bir motif olarak dikkati çekmektedir.

Efsanelerimizin hemen hepsinde ortak olan diğer bir motif ise "kaz"dır. Türk mitolojisinde ve folklorunda çok geniş bir yeri olan kaz; Radloffun tesbit ettiği "yaradılış efsanesi"nde, Divanü Lûgat-it Türk'te, Dede Korkut'ta, Noksanî, Kaygusuz Abdal, Viranî, Pir Sultan Abdal gibi şairlerde de tespit edilen bir motiftir. Ayrıca şamanizmden bugüne kadar çeşitli Türk topluluklarında totem ve sembol olarak da kullanıla gelmiştir. Bu arada çeşitli yer adlarının da kaz kelimesinden kaynaklandığı belirtmeliyiz. Burada ayrıntıya girmek yerine "kaz" motifinin Türk halk edebiyatı ve folklorunda çok önemli bir yere sahip olduğunu ve özellikle Alevî-Bektaşî inanışlarında yaşamaya devam ettiğini ifade etmek istiyoruz¹⁸.

¹⁵ Sakaoğlu, age, s. 171-172 (Kütahya); M. Önder, (1966), *Anadolu Efsaneleri*, Ankara, s. 49-50 (Kütahya); P. Naili Boratav (1984), 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul: Gerçek Yayınevi, s. 50 (Bursa).

¹⁶ Aydın Oy, (1963), *Tekirdağ Yatırlarında Sarıkız*, Türk Folklor Araştırmaları, 165, Nisan, s. 3025-3026.

¹⁷ Tanyu, age, s. 109-110.

¹⁸ Kaz motifi hakkında daha geniş bilgi için bkz. *Kaz* Maddesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, V, İstanbul 1982, 240-241; Halil Ersoylu, (1986), *Kuş* Maddesi, Türk Dili ve

Yine bir "keramet" motifi olarak dikkati çeken "yerden su çıkarma" veya "denizden su temini" gibi motifler de efsanelerimizde ortaktır. Sarıkız, babasının abdest alabilmesi için ve köylerin susuz kalmaları üzerine su temin etmeyi başarır. Bu motif, Kitab-ı Mukaddes'te, Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde, sünni ve gayrisünni menâkıp-nâmelerde ve efsanelerde yer alan yaygın bir motiftir¹⁹.

V numaralı efsanede de görüldüğü gibi Sarıkız'ın çıkardığı suyun daha sonra halk tarafından şifalı sayılması ise, "su kültü"nü bir izi olarak değerlendirilebilir.

Nitekim Mehmet Eröz'ün yazdığına göre Edremit çevresi Tahtacı Türkmenlerinin çocuklarının karnı ağrılarının geçmesi için "ulu çaylar"a dua ettikleri bilinmektedir. Ayrıca "erkâna girme" töreninde de su ile ilgili bir âdet vardır. Bacılar yazmalarının ucu ile su alıp bunu "musahip" erkeklerin ayakları ucuna damlatırlar²⁰.

Bu motiflerden de görüleceği üzere Sarıkız ve Kaz Dağı efsaneleri Türk mitolojisindeki yer, su ve dağ kültleriyle yakından ilişkili görülmektedir.

Kaz Dağı ve Sarıkız etrafında oluşmuş bazı inanışlar da dikkati çekmektedir. Bu inanışlar genellikle Alevî-Bektaşî kökenlidir. Meselâ Tahir Harimi Balcıoğlu, Tahtacı Türkmenlerin ve Alevîlerin yedi yılda bir Sarıkız'm kabrini ziyaret ettiklerini ifade eder.

Aynı yazar Alevîlerin "Kâbe"sinin burası olduğunu ve Sarıkız' ı ziyaret edenlerin "hacı" olduğunu belirterek gelemeyenlerin de "vekil" gönderdiklerini yazar. Bu ziyaret her yıl 13 Ağustos-11 Eylül tarihleri arasında gerçekleşir ve ayini İzmir-Narlıdere köyünde ikamet eden "Dede" idare edermiş²¹.

Yine aynı yazara göre Kaz Dağı'nda bulunan kutsal taş etrafında da bazı inanışlar vardır. Bu taşın İbrani, Yunan, Lâtin ve Türklerce mukaddes sayıldığı; Tevrat'ta bu taşla ilgili bahislerin bulunduğu ve "yeşim" ya da "kut" taşıyla bu taş arasında bir ilişki bulunduğu bu inanışlar arasındadır.

Edebiyatı Ansiklopedisi, VI, İstanbul, 10-15; Bahaeddin Ögel, (1989), Türk Mitolojisi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 33; Eröz, age, s. 402-406.

¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, (1984), Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 71-94.

²⁰ Eröz, 366-367, 376.

²¹ T. Harimi Balcıoğlu, (1937), Tarihte Edremit Şehri, Balıkesir, s. 87.

ADUYMAZ/KAZ DAĞI VE SARIKIZ EFSANELERİ ÜZERİNE BİR..

Ayrıca Bektaşîlerin "Teslim taşı" ile de bu taş arasında ilgi olduğu ileri sürülür²².

Ancak Hikmet Tanyu, Balcıoğlu'nun bu görüşlerini Gıyas Yetkin'in eserine ve Alevî dedesi Mustafa Özcan'a dayanarak abartılı bulur ve turist çekmek amacıyla ileri sürülmüş olabileceğini belirtir.

Buna göre Tahtacı Türkmenler, oraya murat ve adak için gitmektedirler. "Hacı olma" ve "yada taşı" gibi inançlarının ise olmadığı ifade edilmektedir²³.

IV numaralı efsanede de görüldüğü gibi Sankız ile Hz. Ali arasında da bir ilgi kurulmaktadır. Tahtacı Türkmenlere göre Sankız, Hz. Ali'nin kızıdır. Diğer bir inanışa göre ise, Zühre yıldızı Hz. Ali'nin alnında doğmuş ve Selman ona âşık olmuştur. Efsanedeki bilgilerle bu inanışı mukayese edince Zühre yıldızı ile Sankız arasındaki ilişki de ortaya çıkmaktadır²⁴.

Bu arada Sankız için yapılan törenlerden de bahsetmek istiyoruz: Evlerde bir gün önceden temizlik yapılır. 22 Ağustos sabahı her evde bir kurban kesilir. Sankız'a kesilen bu kurbanın kesilmesi ve yüzülmesi işlerini erkekler yaparken kadınlar da ocak yakıp ateşi köz hâline getirirler. Kurban kanından çocuklarla kadınların alınlarına birer parça sürülür. Daha sonra kurbanın böbrek ve karaciğer gibi parçaları közde pişirilir, öncelikle çocuklara dağıtılır. Bu sırada kadınlar güzel elbiselerini giyerler. Avlulara hasırlar yayılır, minderler konur ve ilk pişen etlerden ev halkı ve konuklar yer. Buna "ilk sabah sofrası" denir.

Bu yemeğin arkasından "hayır dağıtma" töreni gelir. Her evin genç kızı komşu evlere kavun, karpuz dilimleri dağıtır. Kalan et de haşlanır ve suyuna pilâv yapılır. Bu etli pilâv asıl yemektir ve ikindiye doğru yenir. Bu sırada genç kızlar ve erkekler köy sokaklarında gezip eğlenmektedir. İkinci gün aynı şekilde Sankız'ın babasına adanan kurban, üçüncü gün ise "Üç Taşlar"a adanan kurban kesilir. Bu kurbanları her ev ayrı ayrı olarak kestiği gibi bir kaç ev birleşerek de kesebilir²⁵.

Tanyu, age, 120-121.

Age, 122.

P. N. Boratav, (1988), 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul: Gerçek Yayınevi, s. 19,41,49.

Age, s. 228-229.

Yukarıda anlatılanlar Kaz Dağı'na çıkılmadığı zamanlarda yapılan törenlerdir. Daha eskilerde, yani Kaz Dağı'na çıkıldığı zamanlarda bu uygulamaların aynı şekilde dağın zirvesindeki Babatepe, Sankız Tepesi, Üç Taşlar ve diğer yarıların çevresinde yapıldığı bilinmektedir²⁶.

Şimdilerde Sankız yataına bir de dilek defteri bırakılmış olup ziyaretçiler dileklerini bu deftere yazmaktadırlar²⁷.

Buraya kadar incelediğimiz motif ve inanışlardan da görüleceği gibi, Kaz Dağı ve Sankız efsaneleri, tamamen Türk mitolojisi ile İslâm inançlarından kaynaklanan efsanelerdir. Ancak bir kısım yerli ve yabancı araştırmacı Bektaşilik ile Hıristiyanlık arasında ilgiler kurarak, "iki taraflı inanışlar"lardan söz ederler.

F. W. Hasluck da bu araştırmacılarından biridir. Pek çok yer ve yataı için iddia ettiğı gibi Sankız ve Kaz Dağı hakkındaki görüşlerinde de Hıristiyanlığın etkilerini arayan Hasluck, Tahtacı Türkmenlerinin 15 Ağustos'ta kurdukları "Hıdrellez Sofrası" inanışını da Hıristiyanlıkla açıklamaya çalışır. Ona göre 15 Ağustos tarihi, Hıristiyanlıkta Meryem'in göğe urucu yortusu tarihidir ve oradan Türkmenlere geçmiştir. Hıdrellez ile St. George arasındaki ilişkiye de dikkati çeken Hasluck, Bektaşilerin "en büyük bayramı"nın Hıristiyanlıktan türemiş olduğunu iddia eder²⁸.

Aslında bu gibi görüşler pek çok batılı araştırmacı tarafından ileri sürülmüştür. Ancak bu görüşlerin "biraz da Hıristiyanlık taassubundan ilham alan bir iddia" olduğu ve Alevî-Bektaşî inanışlarının tabii karşılanması gereken küçük bir tesirden başka Hıristiyanlıkla alâkaları olmadığı ilmi incelemelerle açıklanmıştır²⁹.

Konunun diğere bir yönünü ise yer isimlerinde bulmaktayız. Şu anda bölgede hemen hemen hiç bir yabancı yer ismine tesadüf etmemekteyiz. Sadece Sankız ve Kaz Dağı efsanelerinden kaynaklanan isimler bile oldukça çoktur. Meselâ bugün turistik beldeler olarak dikkati çeken Akçay, Güre, Kaz Dağı isimleri efsanelerden kaynaklanmaktadır.

Age, s. 228; Eröz, age, s. 367-368.

Kurç, age, s. 65-66.

F. W. Hasluck, (1929) *Christianity and Islam under the Sultan*, C. I., Oxford 1929, s. 100.

Eröz, age, s. 175-184.

ADUYMAZ/KAZ DAĞI VE SARIKIZ EFSANELERİ ÜZERİNE BİR...

Akçay ismini açıklayan efsaneye göre susuz kalan köylüler Sankız'a müracaat ederler. Sankız da "Ak çay!" diyerek çayın akmasını sağlar. Önce çaya, sonra da orada kurulan köye Akçay adı verilir (VI. numaralı efsane).

Günümüzde kaplıcalarıyla meşhur olan Güre de ismini efsanelerimizden almıştır. Efsaneye göre kızının masum olduğunu anlayan babası, köye dönmesi için kızına yalvarır. Sankız ise; "Ben orada iftiraya uğradım. Oranın erkekleri *güre*, kadınlar dul olsun" der ve teklifi reddeder. Bunun üzerine köyün adı Güre kalır (VI numaralı efsane).

Yine aynı efsaneler dolayısıyla Yunan mitolojisinde adı İda olan dağa da Sarıkız'ın kaz gutmesi sebebiyle Kaz Dağı adı verilmiştir (III. Numaralı efsane).

Kaz Dağı'ndaki bazı yer adları da efsanelerimizle ilgilidir. Meselâ Sarıkız'ın kaz güderken kazlar uçmasını diye inşa ettiği yere "Kaz Avlusu"; kazların suladığı rivayet edilen yere de Çatalçimi denilmektedir. Bu Çatalçimi'nde her cumartesi Kaz Dağı'nın kartallarının inip yıkandıkları da inanışlar arasındadır³⁰.

Ayrıca bugün Sarıkız'ın defnedildiği kabir olarak rivayet edilen tepeciğe Sankız Tepesi; babasının kabrinin bulunduğu yere ise Babatepe (Babadağı) adı verilmektedir (I ve III numaralı efsaneler).

Bu yer adları, efsanelerin bölge üzerindeki etkisini gösterdiği gibi Yunan mitolojisinde önemli yeri olan bölgenin Türkleşmesine de katkılarına ortaya koymaktadır.

Sankız ve Kaz Dağı efsanelerinin günümüzde de etkisini sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Bunun güzel bir örneğini Akçay meydanında dikilen Sankız anıtında görmekteyiz.

Böylece efsanelerin güzel Sankız'ı bu turistik beldemizin sembolü haline gelmiş ve devamlı hatırlarda kalması sağlanmıştır³¹.

Ayrıca Anadolu efsanelerini resimlerine konu edinen ressam Selim Turan da, "Köy Müzeleri" düşüncesini gerçekleştirme çalışmalarına Sankız efsanelerinin ilhamıyla başlamıştır³².

³⁰ S. Y. Ataman, (1941), *Kaz Dağı 'nda Sankız*, Varlık, 203, Aralık, s. 252.

³¹ H. Çelik, (1988), *Akçay 'in Güzel Sankız'ı Anıtaştı*, İzmir Bayram, 27 Temmuz, s. 7.

Her yıl yapılan ve 14-16 Temmuz tarihlerinde kutlanan Akçay Zeytin Festivali'nde de Sarıkız'ın temsilî olarak canlandırıldığını bilmekteyiz³³.

Sonuç olarak Sarıkız ve Kaz Dağı çevresinde teşekkül eden efsanelerin bölgenin Türkleşmesi ve İslâmlaşmasının bir tezahürü olduğunu söyleyebiliriz. Alevî-Bektaşî inanışlarının Hıristiyanlıktan etkilendiği yönündeki düşüncelerde bölgenin de örnek gösterilmesi ise mümkün görülmemektedir. Çünkü efsane ve inanışlarda Türk mitolojisi (yer, dağ, su ve Sarıkız kültleri vb) ile İslâmî izlerden (Hz. Muhammed, Hz. Ali, Selman-ı Pâk, kurban, Hidrellez, Hz. Fatma, hac, abdest, namaz ve keramet gibi) başka bir tesir bulunmamaktadır. Bölgenin Türk millî kültürüyle entegre olmadığı ve heteredoks bir kültür yapısına sahip olduğu şeklindeki düşünceler de gerçeği yansıtmamaktadır. Zira bölgedeki köylerin bugün ulaştığı seviye Türk millî kültürüyle tamamen bir paralellik arz etmektedir. Yapılacak gezi ve derlemelerde bu durum, açık olarak tespit edilebilir.

KAYNAKLAR

- Aarne, Antti-Thompson, Stith, (1964), *The Types of the Folktale*, Helsinki.
- Alptekin, Ali Berat, (1985), *Bir Azerbaycan Halk Hikâyesi ve Düşündürdükleri*, **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, IV, İzmir, s. 69-77.
- Araz, Nezihe, (1984), *Anadolu Evliyalari*, İstanbul.
- Ataman, Sadi Yaver, (1941), *Kaz Dağı 'nda Sarıkız*, **Varlık**, 203, Aralık, s. 251-253
- Ataman, Sadi Yaver. (1986) *Bölgelerimiz 10 / Balıkesir*, **Türk Folkloru**, 80-81, Mart-Nisan, s. 32-36.
- Balcıoğlu, Tahir Harimi, (1937), *Tarihte Edremit Şehri*, Balıkesir.
- Boratav, Pertev Naili, (1984), **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Can, Şefik, (1963), **Klasik Yunan Mitolojisi**, İstanbul.

³² B. İbrahimhakkıoğlu, (1989), *Köy Müzeleri*, **Türk Edebiyatı**, 184, Şubat, 57.

³³ Kurç, **age**, s. 66.

ADUYMAZ/KAZ DAĞI VE SARIKIZ EFSANELERİ ÜZERİNE BİR...

Çelik, Hayati, (1988), *Akçay'ın Güzel Sarihiz'i Anılaştı*, İzmir Bayram Gazetesi, 27 Temmuz, s. 7.

Eberhard, Wolfram-Boratav, Pertev Naili Boratav, (1953), **Typen Türldscher Volksmârchen**, Viesbaden.

Ergun, Sadettin Nüzhet, (1944), **Bektaşî-Kızılbaş-Alevî Şairleri ve Nefesleri II**, İstanbul.

Eröz, Mehmet, (1990), **Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik**, Ankara.

Ersoylu, Halil, (1986), *Kuş Maddesi*, TDEA, VI, İstanbul, s. 10-15;

Hasluck, F. W., (1929), **Christianity and Islam under the Sultan**, C. I., Oxford.

İbrahimhakkıoğlu, Belkıs, (1989), *Örnek Bir Teşebbüs: Köy Müzeleri*, **Türk Edebiyatı**, 184, Şubat, s. 57.

İnan, Abdulkadir, (1968), **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kaz Maddesi, (1982), Türk **Dili** ve Edebiyatı **Ansiklopedisi**, V, İstanbul, s. 240-241.

Kurç, Sıdika, (1982), **Balıkesir Mehmetalan Köyü Folkloru**, (Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi) Erzurum.

Necatigil, Behçet, (1988), **100 Soruda Mitologya**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Ocak, Ahmet Yaşar, (1984), **Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Oy, Aydın, (1963), *Tekirdağ Yatırlarında Sarıkız*, **Türk Folklor Araştırmaları**, 165, Nisan, s. 3025-3026.

Ögel, Bahaeddin, (1989), **Türk Mitolojisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Önder, Mehmet, (1966), **Anadolu Efsaneleri**, Ankara.

Sakaoğlu, Saim, (1976), **101 Anadolu Efsanesi**, İstanbul: Damla Yayınevi.

Tanyu, Hikmet, (1987), **Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Turgud, A., (1966), *Kaz Dağı ve Sarıkız Efsanesi*, **Cem**, Aralık, s. 9-11.

Yılmaz, A., (1948), **Tahtacılar da Gelenekler**, Ankara, s. 18-20.